

PAAR VÕIMALIKKU *K* EPENTEESIJUHTU: *KOHKUMA JA RÕHK*

IRIS METSMÄGI

Annotatsioon. Artiklis esitatakse lühike ülevaade analoogiamuutusega seotud epenteetilise klusiili (peamiselt *k*) esinemisjuhtudest eesti keeles, nt sõnades *vihkama*, *toht*, *kuusk*, *salgama*, *mõirgama*. Pikemalt analüüsitakse kaht *k* epenteesijuhtu. Refleksiivverb *kohkuma* on sekundaarne tugevaastmeline moodustis kausatiivtuletise *kohutama* (< *kohu*-) kõrvale, mille algselt astmevahelduseta tüve on tõlgendatud nõrgaastmelisena. Substantiivis *rõhk* on sekundaarne astmevahelduslik tüvi, sest varasemat tüvekuju esindab astmevaheldusliku häälikuühendita verb *rõhuma*, mille etümoloogiline vaste on nt sm *rouhia* 'purustada, peenestada jne'.

Võtmesõnad: eesti keel, Eesti murded, leksikoloogia, etümoloogia

1. Epentees eesti keeles

Eesti keeles võib leida mitmeid sõnu, mis sisaldavad mitteetümoloogilisi ehk epenteetilisi klusiile. Võrdlemisi tüüpiline on epenteetilise klusiili lisamine sellisele üksikkonsonandile, mis astmevahelduslike sõnade puhul esindab laadivaheldusliku konsonantühendi nõrka astet, nii et tekib sekundaarne laadivahelduslik konsonantühend. Teisiti öeldes, leidub sõnu/tüvesid, milles esinevad sekundaarsed astmevahelduslikud konsonantühendid *hk* : *h*, *ht* : *h*, *sk* : *s*, *lg* : *g*, *rg* : *g* ehk mis on mугanenud astmevahelduslike sõnadega. Tegemist on analoogiamuutusega, mida võib nimetada proportsionaalanaloogiaks (mõiste kohta nt Prillop jt 2020: 51).¹ Muu hulgas on niisugune klusiili epentees üks laensõnade mугandamise viis.

Järgnevalt on toodud mõned näited.

---

¹ Mitteetümoloogilise *k* ulatuslikule esinemisele eesti keeles on mu tähelepanu juhtinud kolleeg Lembit Vaba. Sellest nendingust olen saanud artikli idee.

-h- + k > hk : h

vihkama : *vihata*, vrd vdj sm *vihata*, prs sgl *vihaan* jt lms vasted, samuti ee mrd (Khk VII Muh Tõs Khn HJn KuuK) *vihama* (VMS); sõna on kas läänemeresoome tuletis sõnast *viha* või eraldi indoiraani laen (vt nt EEW: 3810; SSA 3: 436; EES: 601).

ihkama : *ihata*, < *iha* (EEW: 490; EES: 89), vrd ka sm vana kirjakeele *iha* 'rõõmus, hea (meel)', *iha-na* 'tore', vdj *iha-la* 'ilus, kaunis' jt (vt nt SSA 1: 220; EES: 89).

pihk : *pihu*, vrd mrd (eR Mär Juu HJn KuuK Amb Koe ViK I) *pihu* (EMS). Näide erineb eelmistest selle poolest, et sõna on kujunenud läbi mitme muundumisastme, ka pole *h* siin etümoloogiline, vaid siirdehäälik: *pihu* < *piho < *pīo (EEW: 2014), vrd rööpvvariant *peo*, mrd ka *pīo*, *piu*, *peu* jne (EMS), lv *pi* 'u(v)', vdj sm krj *pivo*, is *pījo* jt (vt nt SSA 2: 380; EES: 362).

sahk : *saha*, < vanavene *soha* 'vai, kaigas, ader' (vt nt Blokland 2009: 246–247; EES: 456).

-h- + t > ht : h

toht : *tohu*, vrd mrd *tohi*, *toho*, *tooh* (VMS), *tohi* : *tohu*, *toho* : *toho*, *tuhi* (Wiedemann 1973 [1893]: 1166), vdj *toho*, sm krj *tuohi*, is *toohi* jt, sõna on balti laen (vt nt EEW: 3200; SSA 3: 328; EES: 534–535).

-s- + k > sk : s

kuusk : *kuuse*, vrd lõunaesti (TV) *kuus* : *kuuse*, *kuusõ* (EMS; Wiedemann 1973 [1893]: 425), vdj sm is *kuusi* jt (vt nt EEW: 1077–1078; SSA 1: 460; EES: 198).

oskama : *osata*, vrd ee mrd (Sa Muh Rei Khn) *osama*, *da-inf osada* (EMS; Wiedemann 1973 [1893]: 720), vdj *õzata*, prs sgl *õsaan*, sm *osata*, prs sgl *osaan* jt, tõenäoliselt läänemeresoome tuletis sõnast *osa* (vt nt EEW: 1850–1851; SSA 2: 273; EES: 339–340).

heiskama : *heisata*, vrd mrd *heisama*, *da-inf heisata* (Wiedemann 1973 [1893]: 91), < saksa *heißen* 'heiskama, üles tõmbama' (vt nt EEW: 317; EES: 73).

viisk : *viisu*, vrd mrd *viis* : *viisa*, *viiso* (Wiedemann 1973 [1893]: 1381; VMS), < läti *vīze*, *vīza* 'viisk' (vt nt EEW: 3833; EES: 604).

-l- + g > lg : l

salgama : *salata*, vrd sm *salata*, prs sgl *salaan* 'salajas hoida; salata, varjata', krj *salata* 'peidus hoida, varjata', tuletis tüvest *sala* (vt nt EEW: 2683; EES 457).

ulguma : *uluda*, vrd rööpvariant *uluma*, lv *u'llõ*, vdj sm is *ulvoa* jt (vt nt EEW: 3547; SSA 3: 371; EES: 577–578).

hiilgama : *hiilata*, vrd mrd `iilama, *da-inf* (Mus Rei) *iilada*, (Hi) *iilata*, (Plv Vas) `(h)iilama, *da-inf* *hiilada*?, (Räp Se) `hiilämä, tähendus ka 'vaevaliselt põlema, hõõguma' (EMS), *hiilama*, *da-inf* *hiilata*, *hiilada* (Wiedemann 1973 [1893]: 133), tuletis läänemeresoome tüvest *hili, vrd vdj sm is krj *hiili* 'süsi' (vt nt EEW: 342–343; EES: 75).

-r- + g > rg : r

mõirgama : *mõirata*, vrd mrd (S Khn PJg Kei Rõu) `mõirama, *da-inf* *mõirata*, (Var Tõs Juu Ran) `mõirämä, *da-inf* *mõirätä*, *mõörätä*, (VNg Vai) `mõüräma, *da-inf* `mõüräda, (Kuu Lüg) `mõürämä, *da-inf* `mõürädä, (Se) prs sg3 *mõüräss* (EMS), sm *mõyrytä*, prs sgl *mõyryän*, mrd *mõyryätä* 'mõirata; müriseda, müristada; kohiseda', krj *mõyrytä* 'kobrutada, mässata; materdada; vihane olla' (vt nt EEW: 1630; EES: 298).

Eespool kirjeldatud epenteesijuhtumid on murdeainese ning sugulaskeelte vastete põhjal võrdlemisi kergesti hoomatavad. Leidub aga selliseidki sõnu, kus alles detailsem etümoloogiline analüüs lubab järeldada klusiili epenteesi. Alljärgnevalt analüüsin paari sellist juhtumit.

2. *kohkuma*

Verb *kohkuma* tähendab eesti keeles 'äkki hirmu tundma, kartma hakama' (EKI ÜS), 'ehmuma' (EMS), 19. sajandi keeles 'zusammen fahren (vor Schreck), erschrecken, ängstlich sein, sich fürchten' ['ehmatusest võpatama, ehmuma, kartlik olema, kartma'] (Wiedemann 1973 [1893]: 322). Sõna on üldlevinud põhjaeesti murdealal, mõnevõrra on teateid ka lõunaeesti murdealalt: (uus, harv) M, TLä San Har Rõu Plv, registreeritud on ka variandid *kohkoma* ja *kohkma* (EMS). Teadaolevail andmeil on sõna esimest korda kirja pandud Heinrich Gösekeni grammatika sõnaraamatus: entsetzen und zurück springen ['ehmuma ja tagasi hüppama'] *kockoma* (Göseken 1660: 174), [Pferd] das scheu ist und fletig ['hobune] kes on kartlik/peru'] *kochkub* (321; näited esitatud Kingisepp jt 2010: 420 järgi). Esimene tekst, kus sõna on kasutatud, leidub 1721. a ilmunud perikoobiraamatus „Keik Ewangeliummid ning Epistlid koggonä Aasta läbbi“, mis kuulub kirikukäsiraamatusse „Eesti-Ma Rahwa Koddo- ja Kirko-Ramat“: .. *sinno südda kohkub ning saab*

röömsaks .. (Js 60:5), *Ja temma ütles neile: mis teie kohkute* .. (Lk 24:38) (EPAK).

Sõnale on püütud leida vasteid sugulaskeeltes. Julius Mark (1927: 163–164) on pakkunud verbi sugulaskeelte vasteteks liivi *ko'ggõ* 'karta', soome (Lönnrot) *kohka* 'oro, däsighet' ['rahutus, unisus/jõuetus'], *kohkata* 'stöka af oro, ha oroligt' ['ärevusest sagida, rahutu olla'], *kohkaantua*, *kohkautua* 'bli oroligt, förbryllad, däsigt l. sömnlös' ['rahutuks, hämmastunuks, uniseks/jõuetuks, unetuks muutuda'] ja udmurdi *kjškäl-* 'kartma, ehmuma'. Seda etümoloogiat kordab Alo Raun (1982: 44). Julius Mägiste on pidanud *kohkuma* vasteks Margi esitatud soome verbe *kohkata* ja *kohkautua*, kuid on jätnud kõrvale pakutud liivi ja udmurdi vaste. Mägiste järgi on tegemist läänemeresoome onomatopöaga, samasse seosesse võivat kuuluda ka Wiedemanni sõnaraamatus registreeritud *kohkama* 'einen Laut von sich geben, verlauten lassen, zu wissen geben' ['häält tegema, kuuldavale laskma, teada andma'] (EEW: 892). Liivi tegusõna ongi õigustatult kõrvale jäetud. Kui Lauri Kettunen (1938: 143) on oletanud, et liivi *ko'ggõ* (prs sg3 *kogüb*) on eesti *kohkuma*-verbist laenatud, siis hiljaaegu on Santeri Junttila (2018: 233–234) osutanud, et liivi sõna on läänemeresoome *koke-tüve vaste, vrd sm *kokea* 'kogeda, tunda saada' ja eesti saarte murde *kogema* 'kartma', mis on tähenduselt liivi verbiga identne. Udmurdi vaste on juba teiste kaugemate sugulaskeelte vastete puudumise tõttu väheusutav. Kuid ka soome murdesõnade *kohkata* 'häärätä, touhottaa, kuhkia; puhua joutavia, höpsiä; tohista, kohista' ['askeldada, sekeldada, ringi kooserdada; loba, jama ajada; lärmi lüüa, lõksutada'], *kohkaantua* 'höpertyä, hermostua, mennä sekaisin' ['rumalusi teha, närvi minna, segi minna'], *kohkia* 'kuhkia, häärätä, koluta, penkoa' ['kooserdada, askeldada, tuhlata, tuhnida'], *kohkailla* 'kuhkailla' ['kooserdada'], *kohkaroita* 'häärätä, kuhkia' ['askeldada, kooserdada'] (SMS) seostamine eesti sõnaga *kohkuma* on semantiliselt kaheldav. Näib küll usutav, et soome keeles on tegu onomatopoeetilise-deskriptiivse sõnaperega, millega võib seostuda ka eesti murdesõna *kohkama* 'häält tegema jne', kuid ei ole põhjust pidada sõna *kohkuma* onomatopoeetiliseks.

Teisiti on sõna *kohkuma* päritolu seletanud Andrus Saareste, kelle arvates on kõnealune verb „analoogilise *k-ga*“ ja seostub sõnadega *kohutama* (nii tähenduses 'paisutama, käärima või vahutama ajama, käärima, vahutama, paisuma' kui ka 'ehmatama, peletama'), *kohuma*, *kohe* : *koheda*, *kohevil*, mrd *koho* 'vaht jne', *kohetus* 'veel sõtkumatu tainas'. Verbi algne

tähendus võis olla 'kerkima, tõusma'. (Saareste 1924: 157, 272) Saareste mõte, mis seletab *kohkuma* teket eesti keele sisese eriarengu põhjal, väärrib lähemat analüüsi.

Läänemeresoome tüve **kohV-* sisaldavate sõnade *kohu* 'vahutus, keemine, käärimine, mäslemine' (EKSS; vrd *kohupiim*), *kohuma* 'tasapisi, aja jooksul suuremaks kasvama' (EKI ÜS), '(keedes või käärides) paisuma, kohevaks muutuma; murdma, tõusma (lainest); kergitama, tõstma; kerkima; käärides kokku minema (piimast)' (EMS), *kohe* : *koheda*, *kohev* 'suurte õhuvahedega, poore sisaldav, seetõttu kõrge, mahult suur' (EKI ÜS), 'hõredalt kohevil olev; helbeline, poorne, sõmerjas' (EMS), *kohevil* jpt kohta on murdeteadeteid üle Eesti (EMS), detailsem levikuanalüüs ei ole siinkohal vajalik. Teistes läänemeresoome keeltes esindavad seda tüve nt vdj *kohota* 'tõusta, kerkida', sm *kohota*, prs sg1 *kohoan* 'tõusta, kerkida; kõrguda', mrd 'vahutada, kobrutada', is *kohoda* 'tõusta, kerkida', krj *kohota* 'tõusta, kerkida; paraneda; innustuda, ägestuda' (SKES II: 205; EEW: 889–890; SSA 1: 382; EES: 170). Tegusõna *kohutama* 'kohuma panema, kergitama' (EKSS), 1. 'kohuma panema' a. 'kergitama; paisutama; kohevaks tegema'; b. 'puhevile, kohevile ajama'; fig 'suurustama, uhkustama'; c. 'hapupiima kuumutama (kohupiima, sõira tegemiseks)'; 2. 'kohuma' a. 'üles kerkima; paisuma'; b. 'tursuma, paistetama, punduma'; c. 'vahutama'; 3. 'terenduma, kangastuma' (EMS) on kausatiivne tuletis *kohu-* > *kohu-ta-* (algselt arvatavasti moodustatud verbist **koho-ða-* > **kohot-ta-*). Sellel tuletiselgi on vasteid teistes läänemeresoome keeltes: vdj *kohottaa* '(üles) tõsta, kergitada, (üles) paisutada; tõsta (tuult), tekitada, üles ajada (villi) jne; (kuhugi) tõsta; kohendada (tuld); (magamast või lamamast) üles ajada' (VKS); sm is *kohottaa* 'kergitada, tõsta', krj *kohottoa* 'kergitada, tõsta; kiita; ässitada, üles kihutada' (SSA 1: 382). Siinjuures on tähelepanuväärne, et kui Eesti murretes seostuvad *kohutama* mitmesugused tähendusvarjundid paisu(ta)mise, kohevaks muut(u)misega, siis selle verbi läänemeresoome vastetel on lisaks laiem tähendus '(üles) tõstma, kergitama'. Illustreerigu seda mõned sõnaraamatute näitelauseid: vdj *kohottõga õlki-kuvod latilõ* 'tõstke õlekood laudile' (VKS), sm (Kangasniemi) *Se vähä kohotti sänkystä piätääsä* 'ta kergitas natuke voodist pead', (Nilsia) *onko ne kohottanna sitä hinttoo* 'kas nad on tõstnud seda hinda?' (SMS), krj (Salmi) *kohota šlääpp(y) iäre lattiel* 'tõsta müts põrandalt ära' (KKS). Harvematel juhtudel on sõnal registreeritud ka nüanss, mis märgib kas konkreetsemalt kellegi üles, püsti, liikvele

ajamist, nagu vdj *kohota poigat söömää* 'aja poisid üles sööma' (VKS), või piltlikumalt meelte vms üleskihutamist, nagu krj (Suojärvi) *viina mielen kohottoa* 'viin ajab meeled ärevile', (Säämäjärvi) *riidoa kohottoa häi aivin* 'ta ässitab alati tüli' (KKS).

Eespool kirjeldatud läänemeresoome *kohotta- tähenduste põhjal ei näi sugugi võimatu, et eesti *kohutama* 'kedagi kartma panema, kelleski hirmu tekitama; sel viisil lahkuma sundima' (EKI ÜS), 'hirmutama, ehmatama; peletama, hirmutades ära ajama' (EMS) ja *kohutama* 'kohuma panema, kergitama' kuuluvad etümoloogiliselt kokku, nagu Saareste (1924: 68, 157, 272) on arvanud. Võib oletada semantilist arengukäiku 'paisutama, kohevaks muutma, kergitama' > 'kergitama, tõstma' > 'üles, püsti, liikvele ajama või peletama' > 'hirmutama, ehmatama'. Ei tundu võimatu, et ka sõnal *kohkuma* on varem olnud (ehmumisest) liikvele mineku tähendusnüanss. Sellele võivad viidata juba eespool mainitud Gösekeni sõnaraamatu seletus 'ehmuma ja tagasi hüppama' jne, vrd ka Wiedemanni sõnaraamatus esile toodud tähendusnüansi 'ehmatusest võpatama', *kohkuja hobune* 'scheues Pferd' ['kartlik/peru hobune'] (Wiedemann 1973 [1893]: 322). Andrus Saareste on registreerinud *kohkuma* kasutuse kohta Pärnumaa põhjaosas, Harju- ja Järvemaal ning Virumaa lääneosas selgituse „inimene ehmatab, aga hobune kohkub“ (EKMS 1: 466).

Kui *kohkuma* varasem tähendus on seotud ehumisest liikvele minekuga, võib see verb olla sekundaarne moodustis, nn tagasituletis sõnast *kohutama*: algselt astmevahelduseta tüvest lähtuvat kausatiivtuletist on tõlgendatud nõrgaastmelisena, selle kõrvale refleksiivse (passiivse) tegusõna moodustamisel on loodud uus, *hk* : *h* vaheldusele vastav tugevaastmeline tüvevariant. Selline ümbertõlgendamine on loomulik, sest astmevahelduslikest tüvedest moodustatud *ta*-kausatiivides on tuletustüvi nõrgas astmes, *u*-refleksiivides või -passiivverbides aga tugevas astmes (nt *kandma* : *kannan* > *kanna-ta-ma*, *kand-u-ma*). (*u*-tuletised on eesti keeles astmevahelduseta, nt *kanduma* : *kandun*, *hoiduma* : *hoidun*, v.a frekventatiivid, nt *hõikuma* : *hõigun*, vt EKG I: 442.) Sekundaarne, epenteetilist häälikut sisaldav tüvevariant ei ole siin kujunenud mitte astmevahelduslike sõnade muutevormistiku analoogial, nagu enamasti, vaid järgib astmevahelduslikest tüvedest tuletiste moodustamisel kehtivaid reegleid. Selliseid sekundaarseid, kausatiivtuletiste põhjal moodustatud *u*-refleksiive või -passiivverbe, mis sisaldavad uut tüvevarianti, võib eesti keeles olla teisigi. Näiteks võiks sellisel teel olla moodustatud *tarduma*

sõnast *tarretama*: *tarretama* on ilmne saksa laen (< sks *starren* 'kangestuma, tarretuma, tarduma; pärani silmi vahtima', *erstarren* 'kangestuma, jäigastuma; tahkuma') (Saareste 1924: 280; Wiget 1928: 270), sõnal *tarduma* aga aktsepteeritavat etümoloogiat ei ole.

3. *rõhk* ja mrd *rõhk(u)ma*, *rõuhkma* 'rõhuma'

Sõna *rõhk* tähendab tänapäeva eesti keeles 'mingile pinnale, pinnaühikule levikusuuna poolest risti mõjuv jõud; millegi raskusest, kaalust põhjustatud surve, millelegi rõhumine; teatud häälikute tugevam, pingsam hääldamine sõnas; see, mis toob midagi esile või laseb välja paista; millegi esiletõstmine' (EKI ÜS; vt ka EKSS). 19. sajandi keeles on kirja pandud tähendused 'Druck, Last, Belästigung, Ungelegenheit; Accent, Accentzeichen, Nachdruck' ['surve, raskus, tülitamine, ebamugavus; rõhk (aktsent), rõhumärk, rõhutamine'] (Wiedemann 1973 [1893]: 981). Substantiivi *rõhk* kõrval esineb verb *rõhuma* 'suruma, vajutama; pressides, pingutades midagi tegema; midagi silmas pidama, millegagi eriti tegelema; kedagi alla suruma, ekspluateerima, oma ülemvõimu all hoidma, ahistama, vaevama, muserdama, masendama' (EKSS; vt ka EKI ÜS); 'drücken, quetschen, drängen, niederdrücken, niederwerfen, niederschlagen, zerknicken, zerstossen', fig. 'zerschlagen, zerknirschen' ['pressima, puruks pigistama, suruma, maha rõhuma, maha viskama, pikali lööma, katki murdma, puruks tampima', piltl 'rusuma'] (Wiedemann 1973 [1893]: 981). Üldiselt on nii sünkroonilised kui ka diakroonilised käsitlused seisukohal, et *rõhk* ja *rõhuma* on samatüvelised sõnad, mis on omavahel konversiooni-suhtes (Vare 2012; EEW: 2570). Teistsuguse võimalusega arvestab EES (440–441). Sünkroonilisest aspektist sisaldab *rõhuma* astmevaheldusliku tüve *rõhk* : *rõhu* nõrgaastmelist varianti. Jälgigem lähemalt nende sõnade keeleajaloolist tausta.

Substantiiv *rõhk* on murretes registreeritud siit-sealt üle kogu Eesti: Kuu VNg Lüg Jõh Jäm Khk VII Hää Juu Rak Iis Kod Pal Plt KJn Trv Hls Krk Puh Nõo San Urv Krl (VMS). Lisaks kirjakeelega kokku langevale variandile *rõhk* : *rõhu* (Kuu *rõhk* : *rõhü*, Jäm Khk VII *rõhk* : *rõhu*) on kirja pandud variandid VII *rõhu* : *rõhu*, Urv *rõuhk*, p *rõuhku* ja VNg p *rohku* (EMSUKA)². Wiedemanni sõnaraamatus esitatakse variandid *rõhu* : *rõhu*

² Olen siin ja järgmises lõigus kasutanud ka Eesti Keele Instituudis pooleli oleva „Eesti murrete sõnaraamatu“ mustandkäsitkirja.

(esikohal!), *rõhk* : *rõhu* ja *rõu* : *rõu* (Wiedemann 1973 [1893]: 981, 983). Wiedemanni-eelsetest leksikograafilistest allikatest ega vanast kirjakeelest sõna teada ei ole. Praegustel andmetel on sõna *rõhk* kirjasõnas esimest korda kasutanud Otto Wilhelm Masing „Marahwa Näddala-Lehhes“ 1822: .. *et heal senna kõhta langeb, kus sedda kriipsu, nähtakse ollewad, mis rõhhuks nimmetakse* .. (Kingisepp 2020: 383).

Tegusõna *rõhuma* koos variantidega *rehuma*, *rõhk(u)ma*, *rõuhkma* on registreeritud enam-vähem kõigis murrakutes (VMS). Detailsemalt on variantide levik järgmine: *rõhuma* esineb peamiselt põhjaeesti murretes (sh Mar Ris *rõho-*, Sa Hi Noa Ris *rõhu-*, Rei Käi *rõho-*, Hlj VNg Vai *rohu-*, Kuu Hlj VNg Vai *rehu-*), *rõhkuma* : *rõhu-* Juurus ning osas idamurde murrakutes (Iis Trm Pal), *rõhkma* : *rõhu-* on tuntud lõunaeesti murretes (sh Hls *rõhkme*, Har *rõhkmõ*) ning naabruses (Kod KJn Vil), diftongiline *rõuhkma* ~ *da-inf rõuhku*² on kirja pandud Võru murde idaosast (Rõu Plv Vas Se). Üksikutel juhtudel on ka mujalt kirja pandud *hk*-lisi muutevorme: Hlj [ta] *rõhkus*, Lüg *rõhkuda*, Jõh *rõhkusid*, JõeK [ta] *rõhkes*, Äks *rõhkusin*. Tarvastu murrakust on kirja pandud *hv*-ühendit sisaldavaid vorme: *da-inf rõhva*, prs sg3 *rõhvab* jt. (EMSUKA) Ka Wiedemann (1973 [1893]: 981) esitab variandid *rõhuma*, *-un*, *-uda*, *rõhkuma* (*rõhun*, *rõhkuda*), *rõhkma*.

Vanimad näited sõna *rõhuma* kasutuse kohta on Georg Mülleri jutlustest:

- .. *Iumala Sana rõhub ninck löb keicke tæma wæe maha* .. (jutlus 28.10.1603);
- .. *eth Iumala S : keicke tæma Wæe [..] rußux rõhub* .. (jutlus 17.8.1604);
- *Sÿß on Iumal weel suhremb, ke [..] rõhub nente wægki kogkonis maha* .. (dateerimata jutlus 1606) (VAKK).

Ka teistes 17. sajandi tekstides on sõna kasutatud:

- .. *kumb sinnu peeh lieb erra rõhumas* .. (Jacob Kohteni jutlus 1647) (VAKK);
- *Temmä omminnolähätanu [..] errarõhotu Söamid süttitåma* .. (Lk 4:18, Wastne Testament 1686);
- *Sedda errarõhotu Pillirooga ei sah temmä mitte katzikmurdma* .. (Mt 12:20, Wastne Testament 1686);
- *Sesamma peab sinno Pä russuks katki rõhhuma / ning sinna saad temma Kando rõhhuma*. (1Ms 3:15, Johann Fischeri katekismuse 1694. a väljaanne);

- Üks hä / **rõhhotud** / *puddistud ja Kuhjapäga Mөөt peab teie Rүppe annetama*. (Lk 6:38, „Ma Kele Koddo ning Kirgo Ramatu“ 1695. a ilmunud perikoopide osa) (EPAK).

Vanim leksikograafiline allikas, kus *rõhuma* on registreeritud, on 18. sajandi algusest pärinev Salomo Heinrich Vestringi käsikirjaline sõnaraamat: *Rõhhuma* 'Zu boden werffen' ['maha paiskama'], *Katki rõhhuma* 'zerquetschen' ['puruks muljuma'], *Mahha, alla maad rõhhuma* 'unter drucken' ['alla suruma'] (Vestring 1998 [1710–1730]).

Eespool kirjeldatu põhjal võib oletada, et sõnapaaris *rõhk* – *rõhuma* on primaarne pigem verb, mida on kirjakeeles regulaarselt kasutatud 17. sajandist alates ning mille kohta on ka tihedamalt murdeteteid. Oletust toetab asjaolu, et substantiivi *rõhk* sugulaskeelte vasteid või laenuallikat ei ole teada, verbi *rõhuma* on aga etümoloogiliselt seostatud alternatiivselt kahe läänemeresoome verbitüvega, **rouhV-* ja **rehkV-*, millest ainult üks sisaldab *k*-häälikut. Seega on ilmne, et vastus küsimusele, kas *k* sõnas *rõhk* on epenteetiline või mitte, sõltub sellest, kumba verbi *rõhuma* etümoloogiat pidada tõenäolisemaks.

Tüve **rouhV-* läänemeresoome vasted on sm *rouhia* '[tükikideks] purustada, peenestada, peeneks teha; puruks muljuda, puruks pressida', *rouhe* : *rouheen*, mrd *rouhu* 'jäme puru, sõre jahu, puidujäätmed, hake', *rouhea* 'mure, habras; jäme, jämedateraline, sõre', is *rouhtama* 'rataste tehtud süvend, roobas', krj *rouhie* 'purustada, peenestada, uhmris tampida; tugevasti lüüa, vigastada', lü *rouhida* 'purustada, peenestada', vps *rouhta*, prs sg3 *rouhib* 'peenestada, purustada, otri jahvatada'; siia kuulub ka eesti murdesõna *rõhved*, *rõhved* 'õlepuru, põhk' (SKES: 846; SSA 3: 96; vt ka EEW: 2572; EES: 441). Soome *rouhia* ja eesti *rõhuma* kõrvutus pärineb József Budenzilt (1873–1881: 641–642). Kõrvutus arvestab hääliku-seadusliku *h* metateesiga eesti keeles, st **uh* > *hv*, kusjuures labiaalvokaali ees on *hv*-ühendist *v* välja langenud, nt **jauho* > **jahvo* > *jahu*, seega *rõhu-* < **rouhu-*. Kõrvutust on korranud Jalo Kalima (1936: 156), kes esitas ka tüvele **rouhV-* balti etümoloogia, vrd ld *kraušyti* 'katki suruma, peenestama', lt *krausēt* 'katki suruma, purustama'. Kuigi järgnevatel aastakümnetel on peetud nii eesti *rõhuma* etümoloogilist seost tüvega **rouhV-* kui ka viimati nimetatud tüve baltilaenulisust vähem või rohkem kaheldavaks (SKES: 846; EEW: 2572; SSA 3: 96; SSAs ei mainita artiklis *rouhia* eesti sõna *rõhuma* üldse), on soome *rouhia* resp. läänemeresoome **rouhV-* balti etümoloogia aja jooksul tunnustust leidnud (Koivulehto

1999: 212; Junttila 2015: 95; *rouhia* vasteid läänemeresoome keeltes need allikad ei käsitle). Lembit Vaba (2011: 758) peab eesti sõna *rõhuma* balti laenuks³. Balti laenu võimalusele osutatakse ka EESis (EES: 441).

Tüve **rehkV-* läänemeresoome vasted on sm *rehkiä* 'rügada, rassida, tööd rühmata; mürada, möllata', mrd *riehkiä* 'rügada, rassida, tööd rühmata', *rehkä(t)ä*, *riehkata* 'id.; mürada, möllata' jt, krj *riehkie* 'vehkida, lüüa; lehvitada, viibutada', lü *riehkidä* 'rängalt lüüa, peksta', vps *rehkta*, prs sg3 *rehkib* 'raputada, saputada; heita, paisata; peksta', samuti lõunaeesti *rehk-* [*rehkmä*] 'vehkima, vehklema, materdama [ussi surnuks]' (SKES: 756; SSA 3: 59). Kõrvutuse on esitanud Julius Mägiste (EEW: 2570, vt ka 2445–2446) ning seda peab mõeldavaks ka SSA (3: 59). Mägiste arvates võib *rõhk-*, *rõhu-* esindada *rehk-*tüve velariseerunud vokaaliga varianti, osaliselt võib tüvi olla segunenud läänemeresoome tüvega, mille vasted on sm *riehata* 'möllata, käratseda, hullutada', *riehua* 'möllata, määrtseda, marutseda', krj *riehuo* 'kõikuda, kiikuda, õõtsuda, lehvida jne' (EEW: 2570).

Tegusõna *rõhuma* etümoloogiline seos tüvega **rehkV-* ei paista tõenäoline. Esiteks on sel tüvel Eesti murretes ilmne vaste *rehkmä* (V *rehkmä*, da-inf *rehki*[?], prs sg1 *rehi*, Käsi 2011 : 617), mis on levinud kompaktsel alal Tartu ja Võru murdes ning selle vahetus naabruses Helmes ja Kodaveres (VMS). Seega eeldaks seostamine varieerumist *rehkV-* ~ *rõhkV-* ~ *rõhV-*, mis oleks mitmes suhtes küsitav: lõunaeestis kõrvuti *e*-line ja *õ*-line tüvevariant, põhjaeestis ulatuslikul alal nõrgaastmelisena üldistunud *õ*-line tüvevariant. Tähtsusetu ei ole ka *rõhuma-rõhk(u)ma* ning *rehkmä* semantiline erinevus. Ühisosaks võib küll pidada *rõhuma* murretes registreeritud piltlikku tähendust 'ussi tapma' (EMSUKA), kuid selle kujunemine *rõhuma-rõhk(u)ma* põhitähendusest 'suruma, pressima, puruks pigistama' on loomulik. Samadel põhjustel ei ole usutav ka nt võimalus, et etümoloogiliselt kuuluvad kokku *k*-lised *rõhk(u)ma* ja *rehkmä*, aga *rõhuma* on teise päritoluga. Teisest küljest *rõhuma* etümoloogilisel seostamisel tüvega **rouhV-* erilisi häälikulisi ega semantilisi raskusi ei ole. Tüvevokaal *-u-* peab lähtuma liitest, ka *-i-* nt soome sõnas *rouhia* on frekventatiivliide. Tüvele **rouhV-* näivad eriliselt viitavat Võru murde idaosa variant *rõuhkma* (osal Võru murde alal *uh-*metateesi toimunud ei ole või

³ Selline lahendus on ka Lembit Vaba koostatud märksõnaartiklis *rõhuma*, mis sisaldub Eesti Keele Instituudis pooleli olevas akadeemilise eesti etümoloogia-sõnaraamatu käsikirjas.

piirdub see nõrga astme vormidega, vt nt Rätsep 1959: 87–89; Kettunen 1962: 98–99; Kask 1980: 10) ning Tarvastu murraku *hv*-ühendit sisaldavad vormid *rõhva*, *rõhvb*. Tõsi, Huno Rätsep on pidanud *uh*-ühendit sõnas *rõuhkma* ületaotluseks, kuid muudest tema esitatud näidetest selgub, et ületaotlus tuleb kõne alla vaid teistes murretes *hv*-ühendit sisaldavates (laen)sõnades (Rätsep 1959: 86–87).

Kui *rõhuma* koos variantidega *rõhkuma*, *rõhkma*, *rõuhkma* seostada etümoloogiliselt tüvega **rouhV-*, siis on *k* nendes variantides epentee-tiline häälik. Võimalik, et *k* epentees on nendes variantides kujunenud erinevalt. Sisekaota *rõhkuma* on arvatavasti *rõhuma* kõrvale tekkinud suhteliselt hiline proportsionaalanaloogiline variant. Sisekaolises varian-dis *rõuhkma* on aga *k* epentees toimunud juba enne *uh*-ühendi metateesi. Võrreldagu sellega Võru murde idaosast registreeritud näiteid *k* epenteesi kohta algset *uh*-ühendit sisaldavates nimisõnades: Rõu Vas Räp *jõuhk*, vrd *jõhv*, sm *jouhi*, Rõu Plv Räp Se *kiuhk* 'kihv', vrd *kihv* (EMS; vt ka Rätsep 1959: 79, 80). Vahest pole sellel taustal võimatu kõrvutada sise-kaolist varianti *rõhkma* niisuguste Eesti murretes siin-seal kirja pandud sõnadega, mis ootuspärase *uh* > *hv*-ühendi asemel sisaldavad *hk*-ühendit, nagu nt *kihk* : *kiha*, *kiho* 'võhk, kihv' (Wiedemann 1973 [1893]: 278), või kirjakeeldegi kuuluv *kahkjas*, vrd *kahvatu* ja sm *kauhea* 'hirmus' (EEW: 650, 654–655; EES: 116–117). Samalaadset varieerumist võiks esindada ka läänemurdes ja keskmurde põhjaosas tuntud murdesõna *rõhked*, *rõhkmed* 'purunenud heinad (suuremad kui pebred); loomatoidu, heinte, lina või põhu jäänused; tuulamiseil viljast eraldunud jämedad aganad, tühjad viljapead, kõrretükid, umbrohu seemned' (EKMS 1: 411, 832, 3: 399; vt ka VMS), *rõhke* : *rõhke* 'Ueberbleibsel, Abfall (von Heu- oder Strohfuhren etc.)' ['(heina-, õlekoorma jne) jäänused, jäätmed'] (Wiede-mann 1973 [1893]: 981, 991), vrd eespool mainitud saarte murde sõna *rõhved*, sg *rõhve* 'Zerknittertes, Zerbröckeltes, altes zerknittertes Stroh' ['muljutu, purunenu, vanad muljutud õled'] (Wiedemann 1973 [1893]: 981), *rõhved*, sg *rõhve(s)*, *rõhve* 'pahn, põhk' (VMS) (< **rouhV-*). Kas sellistel juhtudel on *k* epenteesi taustal pigem nt sise- ja lõpukaoga seotud häälduslikud põhjused kui proportsionaalanaloogiline taotlus, vajaks eraldi uurimist. Teisalt on lõunaestiline *rõhkma* muidugi samuti seletatav lihtsalt tüve *rõhu-* kõrvale moodustatud proportsionaalanaloogilise vormina, vrd nt 'lahkma' lõhkuma, purustama jne': (*ma*) *lahu* (vt nt Käsi 2011: 333). Olenemata tegusõna *rõhuma* *k*-liste variantide kujunemiskäigust on

usutavam, et epenteetilise *k* teke nimisõnas *rõhk* on proportsionaal-analoogiline ega lähtu otseselt *k*-listest tegusõnavariantidest, sest nimisõna *rõhk* levikupiirkond kattub tegusõna *rõhuma* *k*-liste variantide levikualaga vaid osaliselt.

Lühendid

Amb – Ambla; *da-inf* – *da*-infinitiiv; ee – eesti keel; eR – eesti rannikumurre; g – ainsuse genitiiv; Har – Hargla; Hi – Hiiumaa; HJn – Harju-Jaani; Hlj – Haljala; Hls – Halliste; Hää – Häädeemeeste; I – idamurre; Iis – Iisaku (idamurre); is – isuri keel; Js – Jesaja; Juu – Juuru; JõeK – Jõelähtme (keskmurre); Jõh – Jõhvi; Jäm – Jämaja; Kei – Keila; Khk – Kihelkonna; Khn – Kihnu; KJn – Kolga-Jaani; Kod – Kodavere; Koe – Koeru; krj – karjala keel; Krk – Karksi; Krl – Karula; Kuu – Kuusalu (rannikumurre); KuuK – Kuusalu (keskmurre); Käi – Käina; Lk – Luuka evangeelium; ld – leedu keel; lms – läänemeresoome algkeel, läänemeresoome keeled; lt – läti keel; lv – liivi keel; lü – lüüdi keel; Lüg – Lügause; M – Mulgi murre; Mar – Martna; IMs – esimene Moosese raamat; mrd – murdesõna; Mt – Matteuse evangeelium; Muh – Muhu; Mus – Mustjala; Mär – Märjamaa; p – ainsuse partitiiv; Noa – Noarootsi; Nõo – Nõo; Pal – Palamuse; PJg – Pärnu-Jaagupi; Plt – Põltsamaa; Plv – Põlva; prs sg1 – indikatiivi preesensi ainsuse 1. pööre; prs sg3 – indikatiivi preesensi ainsuse 3. pööre; Puh – Puhja; Rak – Rakvere; Ran – Rannu; Rei – Reigi; Ris – Risti; Rõu – Rõuge; Röp – Röpina; S – saarte murre; Sa – Saaremaa; San – Sangaste; Se – Setu; sks – saksa keel; sm – soome keel; T – Tartu murre; TLä – Tartu murde lääneosa; Trm – Torma; Trv – Tarvastu; Tõs – Tõstamaa; Urv – Urvaste; V – Võru murre; Vai – Vaivara; Var – Varbla; Vas – Vastseliina; vdj – vadjaja keel; ViK – Virumaa (keskmurre); Vil – Viljandi; VII – Valjala; VNg – Viru-Nigula; vps – vepsa keel; Äks – Äksi

Kirjandus

Blokland, Rogier 2009. The Russian loanwords in literary Estonian. (= Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 78.) Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Budenz, József 1873–1881. Magyar-ugor összehasonlító szótár. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

EES = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. Eesti etümoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ety/>.

EEW = Julius Mägiste 1982–1983. Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.

EKG 1 = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. Eesti keele grammatika I.

Morfoloogia. Sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.

EKI ÜS = EKI ühendsõnastik 2021. <https://sonaveeb.ee/>.

EKMS = Andrus Saareste 1958–1963. Eesti keele mõisteline sõnaraamat I–IV. Dictionnaire analogique de la langue estonienne. Avec un index pourvu de traductions en français. Stockholm: Vaba Eesti.

EKSS = Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll 2009. Eesti keele seletav sõnaraamat. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ekss/>.

EMS = Eesti murrete sõnaraamat I–VII, 1994–2021. Eesti Teaduste Akadeemia. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ems/>.

EMSUKA = Eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv Tallinnas Eesti Keele Instituudis.

EPAK = Eesti piiblitõlke ajalooline konkordants. <https://www.eki.ee/piibel/>.

Göseken, Heinrich 1660. Manuctio ad Linguam Oesthonicam. Anführung Zur Öhstnischen sprache, Bestehend nicht alleine in etlichen præceptis und observationibus, Sondern auch In Verdolmetschung vieler Teutschen Wörter. Reval: Adolph Simon. Faksiimile: <http://www2.kirmus.ee/graf0/index.php?ID=243>.

Junttila, Santeri 2015. Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria. Helsinki.

Junttila, Santeri 2018. Mitä tapahtui kantasuomen lyhyelle *o:lle Kuurinmaan liivissä? – Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uraalilainen etymologia. Toim Sampsa Holopainen, Janne Saarikivi. (= Uralica Helsingiensia 11.) Helsinki, 229–250.

Kalima, Jalo 1936. Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 202.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kask, Arnold 1980. Eesti keele ajalooline grammatika. Häälikulugu 2. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder.

Kettunen, Lauri 1938. Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae V.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Kettunen, Lauri 1962. Eestin kielen äännehistoria. Kolmas painos. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 156.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kingisepp, Valve-Liivi 2020. Otto Wilhelm Masingu „Marahwa Näddala-Lehhe“ sõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Kingisepp, Valve-Liivi; Kristel Ress; Kai Tafenau 2010.** Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350. Toim Külli Habicht, Külli Prillop. Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- KKS** = Karjalan kielen verkkosanakirja 2009. Päivitetty 25.11.2021. Toim Marja Torikka. Vastaava toimittaja 8.9.2010 lähtien Leena Joki. Verkkosovellus Jari Vihtari. (= Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18.) Helsinki. https://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi.
- Koivulehto, Jorma 1999.** Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan. Toim Paul Fogelberg. Helsinki, 207–236.
- Käsi, Inge 2011.** Vanapärase Võru murde sõnaraamat. Rõuge, Vastselliina, Setu. Toim Helmi Neetar. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. http://www.eki.ee/dict/Voru_murde_sonaraamat.pdf.
- Mark, Julius 1927.** Etymologische Beiträge. – Finnisch-Ugrische Forschungen 18, 159–172.
- Prillop jt 2020** = Külli Prillop, Karl Pajusalu, Eva Saar, Sven-Erik Soosaar, Tiit-Rein Viitso 2020. Eesti keele ajalugu. (= Eesti keele varamu VI.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rooma, Toronto: Maarjamaa.
- Rätsep, H[uno] 1959.** Lisamaterjali eesti keele *uh* > *hv* metateesi kohta. – Emakeele Seltsi aastaraamat 4 (1958), 77–90.
- Saareste, Albert 1924.** Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes. I. Analüüs. 60 kaardi ja 1 skeemiga. (= Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused. Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis B VI, 1.) Tartu.
- SKES I–VII** = Yrjö H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, Reino Peltola, Satu Tanner, Marita Cronstedt 1955–1981. Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VII. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII, 1–7. Tutkimuslaitos „Suomen Suvun“ julkaisuja III.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SMS** = Suomen murteiden sanakirja. *a–mnää*. <https://kaino.kotus.fi/sms/>.
- SSA 1–3** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3, 1992–2000. Päätoim Erkki Itkonen, Ulla-Maija Kulonen. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Vaba, Lembit 2011.** Balti laenude uurimine avab meie kauget minevikku. – Keel ja Kirjandus 10, 734–763.
- VAKK** = Vana kirjakeele korpus. <https://vakk.ut.ee/>.
- Vare, Silvi 2012.** Eesti keele sõnapered. Tänapäeva eesti keele struktuurianalüüs. <https://www.eki.ee/dict/sp/index.cgi>.

- Vestring, Salomo Heinrich 1998 [1710–1730].** Lexicon Esthónico Germanicum. Eesti-saksa sõnaraamat. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. <https://www.folklore.ee/~kriku/VESTRING/index.htm>.
- VKS =** Vadjä keele sõnaraamat. Vaddäa tšeelee sõna-tširja. Словарь водского языка, 2019. 2., täiendatud ja parandatud trükk. 2. trüki toim Silja Grünberg. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://portaal.eki.ee/dict/vadja/>.
- VMS =** Väike murdesõnastik I–II, 1982–1989. Toim Valdek Pall. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus. <http://www.eki.ee/dict/vms/>.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893].** Estnisch-deutsches Wörterbuch. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.
- Wiget, Wilhelm 1928.** Herkunft und Verbreitung der neueren germanischen Lehnwörter im Estnischen. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat. Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1927. Tartu: K. Mattiesen, 255–275.

Two possible cases of epenthesis of *k*: *kohkuma* and *rõhk*

IRIS METSMÄGI

There are words in Estonian in which an epenthetic plosive (typically *k*) is added to a single consonant which in words with gradation represents the weak-grade form of a consonant cluster, such that secondary pairs of strong/weak-grade forms emerge: *hk* : *h*, *ht* : *h*, *sk* : *s*, *lg* : *l*, *rg* : *r*. Such words include *vihkama* : *vihata* ‘to hate’ (cf. Finnish *vihata*, prs sgl *vihaan*), *toht* : *tohu* ‘birch bark’ (cf. Finnish *tuohi*), *kuusk* : *kuuse* ‘spruce’ (cf. Finnish *kuusi*, genitive *kuusen*), *salgama* : *salata* ‘to deny’ (cf. Finnish *salata*, prs sgl *salaan* ‘keep in secret, deny, hide’), *mõirgama* : *mõirata* ‘to roar’ (cf. Finnish *möyrytä*, prs sgl *möyryän*, dialectal *möyritä* ‘to roar, rumble, rustle’) and others.

The article demonstrates that the words *kohkuma* ‘to become frightened, startled’ and *rõhk* ‘pressure; accent; emphasis’ also likely contain epenthetic *k*. The verb *kohkuma* may be a secondary formation from the verb *kohu-ta-ma* ‘to swell, make fluffy, raise; to frighten, scare (away), dismay’ < *kohu-* (cf. Estonian *kohev* ‘fluffy’, *kohuma* ‘to swell, become fluffy (through boiling or fermentation)’, Finnish *kohota* ‘rise, spring up’ etc.), that is, a causative derivation originally formed from a non-gradable stem has been interpreted as a weak-grade form, and the corresponding reflexive/passive verb has been formed with a strong stem variant as per the *hk* : *h* alternation pattern. Semantically, the verb *kohutama* has developed as follows: ‘to swell, make fluffy, raise’ > ‘to raise, lift’ > ‘to make (someone) get up, scare off’ > ‘to scare, startle’. Older data suggest that the word *kohkuma* has also previously carried the meaning of being scared into motion, e.g. it has been used in reference to skittish horses.

The noun *rõhk*, genitive *rõhu* ‘pressure; accent; emphasis’ is formed from the non-gradable verb *rõhuma* ‘to press; suppress; oppress’. Two alternative etymologies have been suggested for this word: it is related either to the Finnic verb root **rouhV-*, cf. Finnish *rouhia* ‘to crush, pound, grind’, or **rehkV-*, cf. Finnish *rehkiä* ‘to toil, drudge, slog away; make noise, rage’, also Estonian dialectal (South Estonian) *rehkmä* ‘to wave, gesticulate, thrash (a snake)’. Considering the dialectal spread of the word *rõhuma* (and its variants *rõhk(u)ma*, *rõuhkma*), along with its phonetics and semantics, the more plausible etymology is that it is related to the Baltic loan stem **rouhV-* (in Estonian the regular metathesis *uh* > *hv* has taken place, such that the *v* is dropped from the cluster *-hvu-*). The epenthetic *k* in the noun *rõhk* and in the dialectal variants of the verb *rõhuma*

(*rõuhkma* and *rõhkma*) may not be related to one another, because in the verbs the *k* has at least sometimes (*rõuhkma*) been added before the metathesis of the *uh*-cluster, and the dialectal spread matches only in part.

Keywords: Estonian, Estonian dialects, lexicology, etymology

Iris Metsmägi
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
Iris.Metsmagi@eki.ee